

У ГЛИБ ВІКІВ

УДК 94(477)

Станіслав Келембет

РЮРИК-КОСТЯНТИН ОЛЬГОВИЧ – ЗАГАДКОВИЙ ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КНЯЗЬ XIII СТОЛІТТЯ

У статті на основі аналізу записів Любецького синодика та літописних даних ідентифікується постать великого князя Чернігівського Костянтина Ольговича. Пропонується та обґрунтовується оригінальна версія щодо походження цього загадкового чернігівського правителя XIII століття.

Ключові слова: Любецький синодик, літописи, генеалогія, князівське та християнське ім'я, Ольговичі, Мономаховичі, князівське старшинство.

Загальноновизнаним є факт, що одним з найцінніших джерел з історії давньої Чернігівської землі та, зокрема, історичної генеалогії місцевої династії Ольговичів є т. зв. Любецький синодик (далі – ЛС). Під цією назвою в історіографії відомий рукопис, що зберігався у церкві Воскресіння колишнього Любецького Антонієвого монастиря за 50 км від Чернігова¹. Щоправда, ця пам'ятка у її повному обсязі має дуже пізні походження, будучи укладеною лише в період царювання імператриці Єлизавети Петрівни. Так, серед російських імператорів у ЛС останньою поминається Анна Іоаннівна, яка померла у 1740 р. (арк. 2). З єпископів Чернігівських останнім записаний Амвросій, який помер (згідно з припискою архієпископа Філарета) у 1750 р. (арк. 7 зв.). Кілька інших датованих записів (арк. 10, 65-69) доводять, що основну частину рукопису було укладено у 1750-х рр.

Незважаючи на таке пізні датовування, до складу ЛС було включено розділ (арк. 16-21), що являє собою князівський пом'яник з іменами князів XI – XV століть, переважна частина яких правили у межах давньої Чернігівської землі (маючи на увазі період її політико-династичної єдності під владою Ольговичів, включаючи Сіверщину й т. зв. «верхівські князівства»). Не викликає жодних сумнівів, що цю частину ЛС було переписано з більш давнього монастирського синодика, а в кінцевому підсумку вона сягає протографа XV ст., який увібрав у себе ще давніші поминальні записи. Втім, через пізні походження рукопису, звичайно, необхідно рахуватися з можливістю наявності в ньому механічних помилок, що є практично неминучим у процесі періодичного переписування тексту протягом кількох століть. Особливо це стосується імен та по батькові князів домонгольського періоду. Справа в тому, що в цей період переважна більшість Рюриковичів, і Ольговичів зокрема, носили відразу по два імені – князівське, язичницьке за походженням, та християнське. У церковному синодику в таких випадках, звичайно, на першому місці ставилося християнське ім'я (практично всі вони відомі лише з ЛС), а вже потім ім'я князівське, по батькові та титул князя, причому три останні елементи – далеко не завжди. Тому цілком природно, що переписувачі XV – XVIII століть інколи приймали князівське ім'я за по батькові й навпаки. Наприклад, подібну помилку містить уже перший запис ЛС: «Великаго князя Костянтина Мстиславича Чернѣговского, создавшего церков святого Спаса»

© Келембет Станіслав Миколайович – канд. іст. наук, доцент кафедри соціально-політичних наук Кременчуцького університету економіки, інформаційних технологій та управління.

(арк. 16). Адже з літописних даних добре відомо, що першим чернігівським князем і засновником Спасо-Преображенського собору був Мстислав Володимирович (помер у 1036 р.); тобто в протографі ЛС, без жодних сумнівів, поминався не Костянтин Мстиславич, а Костянтин-Мстислав Чернігівський.

Як відомо, історія Чернігівської землі XIII – XIV ст. у джерелах висвітлена надзвичайно слабо. Зокрема, навіть сам факт існування деяких чернігівських князів цього періоду нам відомий лише за записами в ЛС, де вони, на відміну від дрібних удільних правителів, титулюються великими князями. Першим і, напевне, найзагадковішим серед них є вел. кн. Костянтин Ольгович. Проблеми ідентифікації цього чернігівського правителя і присвячена дана стаття.

Отже, наведемо фрагмент ЛС, що містить ім'я Костянтина Ольговича, а також кількох інших чернігівських князів, ідентифікація яких має першочергове значення для нашої мети. Задля зручності кожному князеві присвоєно власний порядковий номер.

«(...) 1) В(е)л(икого) кн(я)з(я) Ярослава Чернѣгов(ского) въ иноцех Василя и кн(я)гиню его Ирину 2) Вел(икого) кн(я)з(я) Феодосія чернѣгов(ского) и кн(я)гиню его Еуфросинію 3) Вел(икого) кн(я)з(я) Всеволода Данила С(вя)тослава Чернѣгов(ского) и кн(я)гиню его Анастасію 4) Вел(икого) кн(я)з(я) Константиана Олго(вича) Черн(иговского) и с(ы)новъ его Д(а)в(ы)да Глѣба и Александра 5) Вел(икого) кн(я)з(я) Пахомія Глѣба чернѣгов(ского) и кн(я)гиню его Анастасію 6) Вел(икого) кн(я)з(я) Михаила чер(ниговского) Всеволодича С(вя)тославля внука и боярина его Феодора непоклонившихся с(о)лнцу и неходившихъ около куста, убьеннихъ от татаръ за православную вѣру: кн(я)з(я) Михаила и кн(я)гиню его Елену 7) Вел(икого) кн(я)з(я) Пантелимона Мстиславича Чернѣгов(ского) и кн(я)гиню его Марфу (...)»².

1) Не викликає жодних сумнівів, що в цьому запису поминається Ярослав Всеволодович, молодший син Всеволода Ольговича († 1146), який займав чернігівський стіл у 1180 – 1198 рр.³.

2) Р. В. Зотов зазначив, що серед великих князів Чернігівських хрестильне ім'я Феодосія міг носити лише Олег Святославич († 1204)⁴, старший син Святослава Всеволодовича († 1194) та племінник Ярослава⁵. Справді, вел. кн. Феодосій міг займати чернігівський стіл лише між 1198 та 1204 рр., оскільки всі інші князі, що правили у Чернігові до і після вказаного періоду, поминаються в інших записах ЛС (див. нижче). З 1198 по 1201 р. чернігівським князем був Ігор Святославич (син Святослава Ольговича, † 1165), але його хрестильним ім'ям, за літописними даними, було Георгій⁶. Отже, вел. князя Феодосія слід впевнено ототожнити з Олегом. Тим більше, що у втраченому Новгород-Сіверському синодику, близькому до Любецького, за даними архієпископа Чернігівського Філарета (Гумілевського), на місці Феодосія читалося ім'я Олега: «к. Олега, во иноцѣхъ Павла, и княгиню его Евфросинію». Щоправда, у виписці Філарета Олег названий лише князем (не великим князем), а сам архієпископ ототожнював його з Олегом Святославичем Новгород-Сіверським († 1180), старшим братом Ігоря, який у Чернігові ніколи не князував. Однак покладатися на точність виписок Філарета ні в якому разі не варто, оскільки архієпископ не раз передавав великокнязівський титул як звичайний князівський, зокрема, і при цитуванні запису ЛС з ім'ям Феодосія («князя Феодосія черн. и княгиню его Евфросинію»⁷). Про тотожність вел. князя Феодосія і Олега Святославича свідчить також ім'я княгині Єфросинії, яка за ЛС була дружиною Феодосія, а за Новгород-Сіверським – Олега.

3) У виписці Філарета п'яте слово цього запису ЛС читається не як ім'я (Святослава), а як по батькові (Святославича). Цілком можливо, що саме так запис читався у втраченому Новгород-Сіверському чи Єлецькому синодику, оскільки у деяких випадках виписки архієпископа, подані як цитати з ЛС, порівняно з оригіналом пам'ятки містять додаткові дані, що могли бути запозичені лише з інших синодиків. Відповідно, Філарет ототожнив Всеволода-Данила з Всеволодом Святославичем Чермним († 1212)⁸. З таким ототожненням погодився і Р. В. Зотов⁹. Справді, оригінальний рукопис ЛС у будь-якому випадку містить дефект тексту, оскільки один

Данило не міг носити відразу два князівських імені. А визнати Святослава окремим від Всеволода князем не можна тому, що в синодику завжди витримується певна форма титулу чернігівських князів: «великого князя» – ім'я – «Чернігвского». Якби слово «Чернігвского» відносилось лише до Всеволода-Данила, окремого від Святослава, то воно мало б стояти до, а не після імені Святослава. А відносити це слово до Святослава, окремого від Всеволода, не можна тому, що всі чернігівські князі з ім'ям Святослава поминаються в інших місцях ЛС. Отже, читання ЛС слід виправити на «Всеволода-Данила Святославича». Безперечно, мова йде про Всеволода Черного, другого сина Святослава Всеволодовича, який успадкував Чернігів після смерті старшого брата Олега-Феодосія (1204 р.)¹⁰. Подібно до батька й діда, Всеволод вів боротьбу з Мономаховичами, а саме Рюриком Ростиславичем, за київський стіл, досягнувши в цьому певних успіхів. Князував у Києві в 1206-ому, вдруге в 1207-ому і втретє з 1210 р. У 1212 р. Всеволод був вигнаний з Києва Мономаховичами і втік до Чернігова, де тоді ж і помер¹¹.

5) Єдиний чернігівський князь, який носив ім'я Гліба, – це Гліб Святославич, молодший брат Всеволода Черного. У 1212 р., після смерті Всеволода, він очолив оборону Чернігова від Мономаховичів. Як князь Чернігівський Гліб згадується у 1215 р.¹²

6) У цьому запису поминається знаменитий Михайло Всеволодович, син Всеволода Черного. Він успадкував Чернігів у 1223 р., після загибелі дядька Мстислава Святославича (див. № 7)¹³. У 1235 – 1237 рр. був князем Галицьким, а у 1237 – 1239 та 1241 – 1243 рр. займав київський стіл. У 1246 р. Михайло Всеволодович вирушив до Орди, де його було вбито за наказом хана Батия.

7) У виписці Філарета четвертим словом цього запису є не «Мстиславича», а «Мстислава». Можливо, що саме так запис читався у втраченому Новгород-Сіверському чи Єлецькому синодиках, якими архієпископ користувався як варіантами до ЛС. Відповідно, Філарет ототожнив Пантелеймона з Мстиславом Святославичем, молодшим із синів Святослава Всеволодовича¹⁴. Тієї ж думки дотримувався Р. В. Зотов, визнавши наявність в оригіналі ЛС помилки переписувача¹⁵. Справді, аналогічну помилку – заміну князівського імені «Мстислав», що стояло після імені хрестильного, на по батькові «Мстиславича», ми зустрічаємо вже у першому запису ЛС, причому ця помилка жодних сумнівів не викликає (див. 2-ий абзац статті). Мстислав Святославич як князь Чернігівський уперше згадується у 1220 р. Загинув у битві з монголами на Калці 1223 р.¹⁶

Отже, з'ясувавши особистості князів, що поминаються в ЛС до і після Костянтина Ольговича (№ 4), переходимо до основного завдання нашої роботи – ідентифікації цього загадкового чернігівського правителя.

Архієпископ Філарет ототожнював Костянтина Ольговича зі Святославом Ольговичем Чернігівським († 1164), а його синів – з Олегом, Ігорем та Всеволодом Святославичами, яким у генеалогічній таблиці відповідно присвоєні хрестильні імена Давида, Гліба та Олександра¹⁷. При цьому Філарет не врахував того факту, що Святослав Ольгович, згідно з його власним Уставом Новгородської єпархії 1137 р., носив хрестильне ім'я Миколи, а не Костянтина¹⁸.

М. Квашнін-Самарін вважав, що серед вел. князів Чернігівських домонгольського періоду Костянтина Ольговича відшукати неможливо. Відповідно, дослідник визнав цього князя сином Олега Романовича, який князував у Чернігові наприкінці XIII ст., і відніс час правління Костянтина, за іншими джерелами невідомого, до початку XIV ст.¹⁹ З такою версією цілком справедливо не погодився Р. В. Зотов, який зазначив, що князь початку XIV ст. навряд чи міг поминатися в синодику серед осіб початку XIII ст., перед своїм батьком, дідом і навіть прадідом (№ 6). Виходячи з передумови, що за місцем свого запису Костянтин мав належати до IX – XI покоління від Рюрика, Зотов визнав його за сина Олега-Феодосія Святославича (№ 2)²⁰. Окрім того, дослідник запропонував дуже цікаву гіпотезу, згідно з якою князівським ім'ям Костянтина було Рюрик. Ця гіпотеза базується на таких спостереженнях.

Під 6718 (1210) р. літописи, повідомляючи про чергове вокняжіння Всеволода

Чермного у Києві, додають, що тоді ж у Чернігові вокняжився Рюрик («Того же лѣта сѣде Всеволодъ паки в Києвъ, а Рюрикъ Черниговъ»)²¹. Традиційно цього Рюрика вважали давнім суперником Всеволода у боротьбі за Київ – відомим Рюриком Ростиславичем, зі смоленської гілки Мономаховичів. Тим більше, що під 6732 (1215) р. літописи містять такий запис: «Того же лѣта преставися князь Рюрик Ростиславич Києвъски, княжа в Черниговъ»²². Однак ця дата в історіографії давно вважалася помилковою, оскільки Рюрика Ростиславича, вочевидь, не було серед живих уже у 1212 р., під час війни Мономаховичів зі Всеволодом Чермним. А саме у поході проти Всеволода на Київ брали участь лише племінники Рюрика Ростиславича, а також його син Володимир. Після здобуття Києва вони взяли в облогу Чернігів (де ніяк не міг князувати глава їхнього роду), а потім племінник Рюрика, Мстислав Романович, за правом старшинства зайняв київський стіл²³. На те, що Рюрик Ростиславич не міг жити аж до 1215 р., звернув увагу вже М. М. Карамзін²⁴. Пізніше тієї ж думки дотримувався, наприклад М. С. Грушевський²⁵. Окрім того, викликав подив і такий абсолютно унікальний факт, як правління одного з Мономаховичів у Чернігові – родовому гнізді їх залятих суперників Ольговичів.

З цього приводу Р. В. Зотов писав: «Невже чернігівські Ольговичі, які так послідовно впроваджували до життя ідею старшинства при успадкуванні столів, як це видно за їх діями, могли допустити, щоб особа ворожого та ненависного їм племені Мономаховичів могла спокійно сидіти на їх природженому, так би мовити, столі, ледь не цілих п'ять років (з 1210 по 1215 р. за Лавр.) (...). Що ж він (Рюрик. – С. К.) робив, коли інші смоленські Мономаховичі у 1212 р. воювали Чернігівську область? З іншого боку, якби навіть Всеволод Чермний добровільно відступив свій спадковий стіл Мономаховичу, в силу відомих нам обставин або ж з егоїстичною метою володіння облюбованим ним київським столом, як каже Карамзін, то невже всі інші сини Святослава Всеволодовича – Гліб і Мстислав та їхні діти, чи сини Ярослава Всеволодовича – Ростислав і Ярополк, чи взагалі інші Ольговичі – сини Олега Святославича та Ігоря Святославича, – могли спокійно дивитися на порушення таких прав? Звичайно, ні!»²⁶.

Відповідь на поставлені запитання Р. В. Зотов знаходить в «Історії російській» В. М. Татищева, де під 1212 р. згадується кн. Чернігівський Рюрик Ольгович. Що ж стосується Рюрика Ростиславича, то він, за Татищевим, помер ще у 1211 р.²⁷. Довіряючи цим даним, Р. В. Зотов пояснює літописне повідомлення 6723 (1215) р. помилкою північного переписувача. «Тим часом, коли численні сторінки руських літописів заповнені описом дій Рюрика Ростиславича київського, можливо було переписувачу Лаврентійського літопису помилитися та прийняти Рюрика, який сидів у Чернігові, за Рюрика Ростиславича, і рік смерті першого (1215 р.), навіть якщо він і правильний, віднести до другого князя. Повторюємо ще раз, що суздальський переписувач міг бути цілком незнайомим з генеалогією далеких від нього та чужих йому чернігівських Ольговичів, чим посилюється можливість помилки». У підсумку Р. В. Зотов ототожнив Рюрика Ольговича Чернігівського з вел. князем Костянтином Ольговичем ЛС, вважаючи його сином Олега-Феодосія Святославича, який князував у 1210 – 1215 рр.²⁸

У сучасній історіографії ставлення до гіпотези Р. В. Зотова суперечливе. Д. Н. Александров визнає її безумовно доведеним фактом; щоправда, без достатніх на те підстав він пише, нібито Рюрик-Костянтин Ольгович князував у Чернігові спільно зі своїм дядьком Всеволодом Чермним²⁹. Л. Войтович же визнає аргументацію Зотова непереконливою. Однак набагато більше це стосується версії самого Войтовича: пропустивши у своїй виписці (в українському перекладі) по батькові Костянтина, та ще й титул вел. князя Чернігівського, дослідник ототожнив його з померлим у 1204 р. Олегом Святославичем³⁰! Хибність такої версії очевидна, оскільки в оригінальному рукопису Костянтин ясно названий Ольговичем, а не Святославичем, не кажучи вже про те, що Олег Святославич у ЛС насправді поминається вище, з хрестильним іменем Феодосія (див. № 2). Нарешті, О. П. Толочко, який переконливо (на наш погляд) довів штучне походження т. зв. «унікальних повідомлень» Татищева, на основі

одного з яких побудована версія Зотова, з її приводу зазначає: «Ототоження Рюрика з Костянтином також сумнівне. Запис Любецького синодика, де згадуються Костянтин та його сини Давид, Гліб, Олександр, взагалі важко піддається тлумаченню»³¹.

За нашою думкою, версія Р. В. Зотова про тотожність вел. князя Костянтина Ольговича з Рюриком Чернігівським загалом є цілком переконливою. І зовсім не тому, що вона заснована на «унікальних повідомленнях» Татіщева. О. П. Толочко переконливо довів, що ці повідомлення мають штучне походження, у характерній для Татіщева манері відбиваючи його власну реконструкцію історичних подій. «Татіщев, як ми знаємо, не прийняв прямих свідчень своїх джерел, очевидно, вирішивши, що такий обмін (Києва на Чернігів. – **С. К.**) є неможливим (...). Оскільки Рюрик діє ще у 1210 році, а у 1211 р. в Києві вже сідає Всеволод Чермний, Татіщев дійшов висновку, що безпосередньо перед новим призначенням чернігівського князя Рюрик повинен був померти, про що й зроблено запис на початку річної статті. Дивний обмін Києва на Чернігів, отже, скасовувався і замість нього пропонувався значно звичайніший варіант – Всеволод переміщується до Києва, а в Чернігові сідає інший Ольгович». «Неважко помітити, отже, що винайдений він (Рюрик Ольгович. – **С. К.**) був лише для того, щоб надати ваги даті смерті Рюрика Ростиславича і скомбінувати просте та логічне викладення з досить суперечливих повідомлень джерел». «Татіщев бився все над тією ж загадкою, над якою будуть ламати голови й двісті п'ятдесят років потому: де і як провів свої останні роки Рюрик Ростиславич? До честі Татіщева, потрібно сказати, що він першим (і задовго до того, як на це звернула увагу критична наука) побачив у повідомленнях про обмін Києва на Чернігів серйозну проблему. Його висновок, до речі, теж виявився досить близьким до тих, які пропонуються й сьогодні, Рюрик помер до 1215 року. Інша справа, що система доказів Татіщева була наративною»³².

Ми вважаємо, що Татіщев, звичайно, не маючи у своєму розпорядженні жодних «унікальних свідчень», у даному випадку просто «вгадав» з реконструкцією подій. Навіть якщо припустити, чисто теоретично, що «Історії російської» не існує в природі, то на підставі аналізу запису ЛС та літописних повідомлень 1210 і 1210 рр. ми все одно дійшли б висновку про тотожність Костянтина Ольговича та літописного Рюрика Чернігівського. Вел. кн. Костянтин Ольгович у синодику записаний між вел. князями Всеволодом-Данилом (Чермним) та Глібом-Пахомієм Святославичами. Не існує жодних вагомих причин сумніватися в тому, що ці князі справді правили у Чернігові саме в такій послідовності; принаймні, «відвести» Костянтину якийсь інший відтинок часу протягом XIII ст. практично неможливо. Всеволод Чермний вокняжився у Києві в 1210 р., а Гліб Святославич уперше згадується як кн. Чернігівський у 1215 р. Отже, Костянтин повинен був займати чернігівський стіл у 1-ій половині 1210-х рр. Саме до цього часу літописи й відносять чернігівське князювання Рюрика. Звістка Лаврентіївського та більшості інших літописів про вокняжіння Рюрика у Чернігові 1210 р. по батьковій цього князя не вказує³³. Лише у пізньому Тверському літопису він названий Ростиславичем³⁴, але це уточнення, як впливає з порівняння з більш ранніми зведеннями, слід визнати довільною редакторською здогадкою.

Що ж стосується літописного повідомлення 1215 р., у якому Рюрик Чернігівський ототожнений з колишнім князем Київським Рюриком Ростиславичем, то воно, як і вважав Р. В. Зотов, цілком може бути вторинним щодо тексту протографа. Адже практично доведено, що всі південноруські повідомлення 1-ої половини XIII ст., котрі містяться у складі північноруських зведень, походять з утраченого Київського літопису (1238 р., за думкою В. Т. Пашуто)³⁵. Цілком вірогідно, що ростовський чи володимирський літописець-компілятор 2-ої чверті XIII ст., зустрівши у своєму південноруському джерелі запис про смерть маловідомого на півночі Рюрика Чернігівського, автоматично ототожнив його з Рюриком Ростиславичем Київським, який з 1210 р. нібито князував у Чернігові. У компілятивний літописний текст було внесено відповідне уточнення («преставися князь Рюрик Ростиславич Києвськи, княжа в Черниговѣ»), яке й відбилося у всіх відомих нам зведеннях, що мають північноруське походження.

Менш переконливу гіпотезу щодо походження літописного запису 1215 р. за-

пропонував М. Г. Бережков. Дослідник вважав його результатом дещо іншої редакторської комбінації. Трохи нижче, під тим же 6723 (1215) р., у літописах згадується кн. Чернігівський Гліб Святославич. За думкою Бережкова, саме для пояснення цієї згадки один з редакторів і вирішив внести «від себе» повідомлення про смерть попередника Гліба, яким вважав Рюрика Ростиславича, нібито князя Чернігівського з 1210 р.³⁶. Незважаючи на логічність такого пояснення, слід все-таки визнати, що подібні комбінації у давньоруському літописанні нам практично не відомі.

У будь-якому випадку очевидно, що запис про смерть Рюрика *Ростиславича* у 1215 р. не може бути визнаний первісним читанням літописного протографа. Насправді Рюрик Ростиславич, безперечно, помер ще до 1212 р. Можливо, первісне повідомлення про його смерть відбулося в унікальному запису т. зв. Типографського літопису, який, щоправда, помилково вміщений під 6716 (1208) р.: «Того же лета преставися Рюрикъ князь Киевскый, а Всеволодь Чермный седе в Киеве»³⁷.

Головне, у чому ми не можемо погодитися з Р. В. Зотовим, це його версія щодо конкретного походження Рюрика-Костянтина Ольговича. Сам дослідник відзначав, що цей князь теоретично міг бути сином як Олега-Феодосія Святославича, так і його повного тезки – Олега Святославича Новгород-Сіверського († 1180), старшого сина Святослава-Миколи Ольговича. Однак Зотов чомусь вважав, що представник молодшої гілки Ольговичів князювати у Чернігові не міг³⁸. Насправді ж таке твердження жодних підстав під собою не має: навпаки, за родовим старшинством син Олега Новгород-Сіверського був на покоління старшим за сина Олега-Феодосія Чернігівського, оскільки перший з цих Олегів доводився другому двоюрідним дядьком.

У ЛС Костянтин Ольгович записаний між Всеволодом і Глібом Святославичами. Суворо дотримуючись порядку родового старшинства, незалежно від того, сином якого саме Олега він був, Костянтин повинен був зайняти чернігівський стіл лише після смерті Мстислава Святославича у 1223 р. (доводячись тому або молодшим троюрідним братом, або старшим з племінників). Однак такий варіант практично неможливий, оскільки вже у 1224 р. як кн. Чернігівським згадується Михайло Всеволодович (див. вище). Отже, скоріш за все, порядкове місце Костянтина Ольговича серед вел. князів Чернігівських у ЛС є правильним. А у такому разі більш вірогідно, що він був онуком Святослава-Миколи Ольговича, молодшим троюрідним братом синів Святослава Всеволодовича. За нашою думкою, якби Рюрик-Костянтин був сином Олега-Феодосія, онуком Святослава Всеволодовича, то його вокняжіння у Чернігові, оминаючи рідних дядьків Гліба та Мстислава, було б дуже маловірогідним. Набагато вірогідніше, що Всеволод Чермний після переходу на київський стіл у 1210 р. відступив Чернігів онуку Святослава Ольговича, тобто князю одного з ним покоління. Для порівняння, цілком аналогічна ситуація реально мала місце у 1139 р.: тоді кн. Чернігівський Всеволод Ольгович, оволодівши Києвом, віддав Чернігів, в обхід рідних братів Ігоря (якому вже пообіцяв чернігівський стіл) та Святослава, своєму молодшому двоюрідному брату Володимирі Давидовичу³⁹. Те, що у 1-ій половині XIII ст. нащадки Святослава Ольговича мали права на Чернігів, доводить факт боротьби Олега Курського (його правнука) з Михайлом Всеволодовичем у 1226 р.⁴⁰.

На користь нашої версії про походження Рюрика-Костянтина Ольговича з лінії Святослава Ольговича існує ще один аргумент – саме його князівське ім'я надзвичайно рідкісне в Давній Русі. Добре відомо, що давньоруські князичі зазвичай отримували імена на честь своїх найближчих предків або родичів. Так ось, дружиною Олега Святославича Новгород-Сіверського з 1164 р. була Агафія Ростиславна, дочка вел. князя Київського Ростислава Мстиславича і рідна сестра Рюрика Ростиславича⁴¹! Тому дуже вірогідно, що Олег назвав сина саме на честь свого швагра Рюрика Ростиславича, дядька по матері новонародженого. До речі, він був не лише свояком, але й постійним союзником Олега у міжусобних війнах.

Отже, за нашим переконанням, вел. кн. Чернігівський Рюрик-Костянтин Ольгович походив з молодшої лінії Ольговичів, будучи сином Олега Святославича Новгород-Сіверського († 1180). Він зайняв чернігівський стіл у 1210 р., після вокняжіння старшого троюрідного брата Всеволода Чермного у Києві, а помер у 1215 р. Пізніше

літописець-компілятор, що працював у Північно-Східній Русі, сплутав цього мало-відомого князя з Рюриком Ростиславичем, тим самим задавши загадку цілим поколінням істориків. Вирішальне ж значення для ідентифікації Рюрика Чернігівського має Любецький синодик, де цей загадковий князь записаний під своїм хрестильним ім'ям Костянтина Ольговича.

1. Ми користувалися факсимільним виданням рукопису ЛС: Синодик Любецького Антонієвського монастиря. – Чернігов, 1902.

2. Синодик Любецького Антонієвського монастиря. – Чернігов, 1902. – Арк. 16 зв.-17 зв.

3. Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – М., 2001 [СПб., 1908]. – Т. II. – Стб. 613, 707; Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. – М., 1963. – С. 200, 209.

4. ПСРЛ. – М., 2004 [М.;Л., 1949]. – Т. XXV. – С. 104.

5. Зотов Р. В. О Черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. – СПб., 1892. – С. 41-42.

6. ПСРЛ. – Т. II. – Стб. 422, 707-708; Т. I. – М., 2001 [Л., 1927]. – Стб. 417; Бережков Н. Г. Хронология... – С. 209, 86-87.

7. [Филарет, архиепископ Черниговский]. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1874. – Кн. V. – С. 38, прим. 30.

8. Там само, с.38, прим. 31.

9. Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 44.

10. Вперше як кн. Чернігівський згадується у 1206 р. (ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 104).

11. ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 105, 106, 108, 109.

12. ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 109, 110.

13. Вперше як кн. Чернігівський згадується у 1224 р. (Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М.; Л., 1950. – С. 64).

14. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1874. – Кн. V. – С. 39, прим. 35.

15. Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 69.

16. ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 117, 121.

17. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. V. – С. 38, прим. 32 і таблиця-вклейка.

18. Древнерусские княжеские уставы XI – XV веков. – М., 1976. – С. 148. Крім того, Святослав Ольгович дещо вище поминається у тому ж ЛС.

19. Квашнин-Самарин Н. По поводу Любецкого синодика // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете. 1873. – М., 1874. – Кн. IV. – С. 214, 219.

20. Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 46-47.

21. ПСРЛ. – Т. I. – Стб. 435; Т. XXV. – С. 108; СПб., 1913. – Т. XVIII. – С. 46.

22. ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 110; Т. XVIII. – С. 48, і т. д.

23. ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 109.

24. Карамзин Н. М. История государства Российского. – СПб., 1842. – Кн. I. – Т. III. – Прим. 133.

25. Грушевський М. С. Історія України-Руси. – К., 1992 [Львів, 1905]. – Т. II. – С. 233, прим. 1.

26. Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 58-59.

27. Татищев В. Н. История Российская. – М.; Л., 1964. – Т. IV. – С. 341, 342.

28. Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 44.

29. Александров Д. Н. Феодальная раздробленность Руси. – М., 2001. – С. 185.

30. Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. – Львів, 2000. – С. 27, 31.

31. Толочко А. «История российской» Василия Татищева: источники и известия. – М.;К., 2005. – С. 462.

32. Там само, с. 463-464, 466, 468.
33. ПСРЛ. – Т. I. – Стб. 435; Т. XXV. – С. 108; Т. XVIII. – С. 46, і т. д.
34. ПСРЛ. – М., 2000 [СПб., 1863]. – Т. XV. – Стб. 309.
35. Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., 1950. – С. 21-30, 67.
36. Бережков Н.Г. Хронология... – С. 104.
37. ПСРЛ. – М., 2000 [Пг., 1921]. – Т. XXIV. – С. 85.
38. Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 44.
39. ПСРЛ. – Т. II. – Стб. 303.
40. ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 122.
41. ПСРЛ. – Т. II. – Стб. 524-525; Бережков Н.Г. Хронология... – С. 176.

В статье на основе анализа записей Любецкого синодика и летописных данных идентифицируется личность великого князя Черниговского Константина Ольговича. Предлагается и обосновывается оригинальная версия о происхождении этого загадочного черниговского правителя XIII века.

Ключевые слова: Любецкий синодик, летописи, генеалогия, княжеское и крестильное имя, Ольговичи, Мономаховичи, княжеское старшинство.

The article, based on the analysis results Lyubetskoy necrology and chronicles of data identified by the figure of the Grand Duke Constantine Ol'govich Chernigov. Proposed and justified the original version of the origin of this enigmatic ruler of Chernigov XIII century.

Keywords: Lyubetsky necrology, records, genealogy, prince and baptismal name Ol'govich, Monomakh, prince precedence.

